

הרב יעקב אפשטיין

חיוב הפקר בפירות אוצר בית דין

שאלה

אדם שקנה פירות מאוצר בית דין, בימינו, כאשר פירות שביעית משווקים דרך אוצר בית דין ומחירם נקבע לפי הוצאות המגדל והוצאות ההובלה והאריזה, האם מחוייב בהגיע זמן הביעור להפקיר את הפירות, ואח"כ לזכות בהם?

א. דיני הביעור בפירות שביעית

חיוב ביעור נלמד מהפסוק בספר ויקרא (כה, ז): "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל". ולמדו בפסחים (נב ע"ב, וכן בתענית ו ע"ב, נדה נא ע"ב, ובירושלמי שביעית פ"ט ה"ב וספרא בהר א, א): "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה - האכל לבהמה שבבית. כלה לחיה אשר בשדה - כלה לבהמתך מן הבית". במהות הביעור נחלקו הראשונים: הרמב"ם (הל' שמיטו"י פ"ז ה"ג) פסק שהוא שריפה ואילו הראב"ד (ועל אתר) פסק שהוא מורכב בהתחלה מהפקר ולבסוף משריפה. והרמב"ן (ויקרא כה, ז; דבריו יובאו להלן) והר"ש (שביעית פ"ט) כתבו שהוא הפקר ולא שריפה.

במשנה שביעית (פ"ט מ"ח) נאמר:

מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד ועניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור.

ופרש הרע"ב:

מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד - מאנשי ביתו, ואח"כ

מחלק לשכניו ולקרוביו ומידעיו, ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול. והלכה כר' יוסי שאף עשירים אוכלים אחר הביעור. בימינו הן מחמת שביעית מדרבנן והן מכיון שרבים הפוסקים הסוברים שביעור הוא הפקר - בשעת הביעור אנו מפקירים את הפירות ולא שורפים. השאלה היא איד משתלב אוצר בית דין בתוך סדר לקיטת פירות שביעית וסדר הביעור.

ב. אוצר בית דין

בתוספתא שביעית (פ"ח הל' א ו-ב) מבואר לגבי אוצר בית דין:

(א): בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין עודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרין פועלין בוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן זתים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור, ר' שמעון אומר: עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור.

(ב): מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים, מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על ביתו ואומר: אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו.

התוספתא מציירת שני מצבים של לקיטת פירות שביעית, הראשון של לקיטה ע"י שלוחי אוצר בית דין וחלוקה לכל משפחה כדי צורכה לשבוע, ובהגיע זמן הביעור אין שום פעולה נוספת ורק נחלקו התנאים מי יכול ליטול מהאוצר **לאחר שעת** הביעור. בברייתא השניה המדובר במי שיש לו פירות שלא הגיעו אליו דרך

האוצר והגיע שעת הביעור, והוא מחלקם לשכניו קרוביו ומיודעיו ומפקירם וזוכה בהם בעצמו.

לא צויין בברייתא מהו הביעור בפועל. אולם עולה במפורש שאין הנוטלים מן האוצר צריכים להפקיר את הפרי שקבלו באוצר.

ג. הביעור באוצר בית דין

פרש הרמב"ן (ויקרא כה, ז):

...והכילוי הזה לא פירש הרב מהו. וענינו, שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן, והוא ביעור שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום. ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנו חכמים במשנה (סוף תמורה) פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית (דברים כו יג). וכן שנינו (שביעית פ"ט מ"ח) העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר, ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהם בהפקרם, ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד, ורבי יוסי מתיר והלכה כדבריו. בתחילת פירושו מבאר הרמב"ן שהביעור הוא הפקר ולא כילוי מן העולם. ומבאר את המשנה בשביעית שלר' יוסי העשירים הם בעלי השדות שלקטו משדותיהם המופקרות בשביעית מותרים לאכול מפירותיהם לאחר הביעור ולא אסרום מדרבנן.

ממשיך הרמב"ן ומביא את שתי הברייתות מהתוספתא ומסכם: "ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירם". ומוסיף בהסבר הברייתות:

ועשו להם תקנות מדבריהם, בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר, מתחילת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאייהן ומכניסין אותן לאוצר, וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין כגון שבא זמן של קיץ ועת הבציר הגיע, ב"ד שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקין ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקין בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים, ונותנים לאוצר שלהן, ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית

דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן. וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה.

נראה מן הרמב"ן שהבין את הקטיף והעיבוד ע"י בית דין כקיום מצוות: "והשביעית תשמטנה ונטשתה". שכן אף לסוברים שביעור מן התורה אין הוא איסור, אלא כלול במצוות עשה של הפקר פירות שביעית. וכאשר כלה לחיה מן השדה צריך לבערו מן הבית. ועל בית דין בלקיטתו בשביעית אין את ההגבלות של היחיד בכמות הנטילה מההפקר ובדרך עיבודם מפני שהוא יד כל הציבור ואין לך הפקר גדול מזה. ולכן אף שחילק את הפירות ליד הציבור הפירות נשארו פטורים מביעור. וממשיך הרמב"ן:

וכשאינן אוצר בעיר ולא בית דין, והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר, הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור, ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם. וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים (נח א), מפני שיש לה היתר בביעור מביתו.

הרמב"ן מבאר שבניגוד להכנסה לאוצר אשר מבערת את פירות השביעית מן הבית, ולכן אין צורך בביעור נוסף – הביעור הוא במקום שאין אוצר, ולכן בהגיע זמן הביעור עליו לחלקם למיודעיו ולהפקירם. ומוסיף הרמב"ן:

אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן, אסורין הם באכילה לגמרי, וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין. ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא. ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והבריייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן.

עולה מן הרמב"ן ששני 'מסלולים' לאכילת פירות שביעית בהיתר: האחת ע"י אוצר בית דין שאין בה ביעור והאחת הלקיטה הפרטית המצריכה ביעור והפקר. ודברי הרמב"ן הובאו בקצרה בכס"מ (הל' שמו"י פ"ז ה"ג).

נ"ל בביאור הבנת הרמב"ן בענין ביעור שהרמב"ן מבין את הביעור כלוז הפנימי של המצווה של הפקר פירות שביעית. ההפקר עניינו השוואת נגישות הפירות לכל. אוצר בית דין יוצר מצב זה לא בדרך

פרטנית אלא בדרך ציבורית, ומבער את הנטילה הפרטית. (ולכן אוצר בית דין נטל אף מן המקדימים להביא קודם ההבשלה הכללית). בתקנה זו בית דין הקדימו את הביעור והכניסו את הביעור כחלק מתוך ההפקר של פירות שמיטה לכל ע"י אוצר בית דין. וא"כ אוצר בית דין אינו אמצעי טכני להשוואת הכמויות הנאכלות בין העניים לעשירים, אלא שמירה על ההפקר והקדמת הביעור. ולכן הביעור אינו נצרך כפעולה מאוחרת המשלימה את ההפקר הראשוני של 'ונטשתה'. ביעור פירות שביעית אינו סיום ההפקר והפסקתו, אלא הוא עצם ההפקר, ואם לפניו ההשוואה של עשיר ועני היתה חלקית וכל אחד יכל לקחת כמות גדולה, הרי לאחר הביעור כ"א מקבל מזון ג' סעודות וכו'. בשינוי המצב מנטילה פרטית לחלוקה דרך האוצר בית דין קרבו את הביעור ויצרו מיד מצב של אחר הביעור. ולכן פירות שעברו מהאוצר ליד מקבליהן אינם צריכים ביעור נוסף.

ומצאתי סיוע להסתכלות זו בדברי העיטור (הל' ביעור חמץ) שכתב: "ומסתברא ביעור לשון ביערתי הקודש מן הבית, ומלשון ביעור שביעית שמבערו לאוצר". ופירושו בביעור הוא שכנסו לאוצר ולא ששרפו או הפקירו. משמע שהביעור בשביעית הוא מטרת ההפקר ולא סיומו.

ד. מלאכות בפירות שהותרו באוצר בית דין

הרש"ס (ור' שביעית פ"ט) השיג על הרמב"ן שפירות שביעית אסור ללקט ולהפיק מהם שמן ויין כדרך הקוצרים והבוצרים. והחזו"א (שביעית יא, ז) דחה את דבריו וכתב:

ולאו קושיא היא כלל שכבר פי' הרמב"ן דהוא מדרבנן וקרא אסמכתא, ועיקרו שלא יבוא לידי שימור ואין האזהרה אלא על הבעלים או מי שזכה מן ההפקר, אבל שלוחי ב"ד שעושין בשל הפקר לטובת הצבור שרי.

וסיים:

ואנו אין לנו אלא דברי הראשונים ז"ל דאיירי בשל שביעית וכשהן ביד ב"ד מותר לדרכן בגת ופטורין מן הביעור.

מבואר מהחזו"א שהבין שבפירות הנקטפים ע"י בית דין לא חלים חיובי הפקר הרגילים של קטיף ממועט ועיבוד בשינוי ופטורים לגמרי מביעור¹.

וכן נראה מדברי הר"ש משאנץ בפירושו לשביעית (פ"ט מ"ח):

דתני בתוספתא (שם) בראשונה היו שלוחי בית דין חוזרים על פתחי עיירות... ומכניסים אותן לאוצר שבעיר ומחלק מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו, הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ר"ש אומר עשירים אוכלים מן האוצר אחר הביעור.

מבואר מדבריו שמפרש את מחלוקת התנאים **לאחר זמן הביעור** ומחלוקתם למי בית דין מחלקים לאחר הביעור. אבל בית דין אין מבערים ואין מפקירים את הפירות שתחת ידם אף בהגיע זמן הביעור.

ה. שמירת פירות שביעית ע"י בית דין

וכך נראה משו"ת הרשב"ש (סי' רנח) שנשאל לגבי ארץ ישראל שהגויים יכולים להיכנס וליטול פירות שביעית כיון שהם הפקר וא"א לשמור עליהם, והשיב:

ולענין שאלתכם, נראה שיש תקנה בדבר **שב"ד יעמידו שומרים בגנות ופרדסים** שלא יכנסו גוים והם ילקטו הפירות, ובעל הבית ג"כ ילקט מכללם אם רצה, או הב"ד יתנו לו מזון ג' סעודות בכל יום, והשאר יחלקוהו לעניים, וכדתניא בתוספתא הביאה רבינו שמשון ז"ל בפירושו לסדר זרעים בפ"ט דמסכת שביעית, והתוספות בפרק מקום שנהגו, וא"ז הרמב"ן ז"ל בחדושי התורה שלו, בראשונה היו שלוחי ב"ד... כל זה שנוי בתוספתא. נראה ממנה **ששלוחי ב"ד יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין**

1. ונלענ"ד שלא ניתן לפרש בחזו"א שרק כשהם ביד בית דין פטורים מביעור ולאחר שחולקו לאנשים והגיע הביעור חייבים בביעור, ראשית זה לא עולה מדבריו וגם יש בכך היפוך הבנת הרמב"ן שהבין שקטיף ביד בית דין הוא כהפקר והשוואת העני והעשיר ולכן אי"צ לביעור ומותר שימור ובוצר כדרך הבוצרים.

לשמור לפי שב"ד הם יד עניים כדאיתא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה.

מבואר מדבריו שאין איסור שימור על פירות העתידים לבוא לאוצר בית דין. ומוסיף הרשב"ש דברים על דרך ההפקר במקום שאין בית דין: וגם במה שהכניס בעל הבית בתוך ביתו צריך לבערו בשעת הביעור כל מין ומין כפי זמנו הראוי לו, כמו שזכרו בפרק מקום שנהגו, המתיראים שמא יגזלוהו העניים כשמפקירים יכולים להפקירו בשעה שלא יהיו שם גוים או בלילה בעת שלא יראו גוים, כדאיתא בירושלמי דשביעית (ט, ד) דאמרינן התם ר' יצחק בר רדיפא אתא שאיל לבי ר' יאשיה ואמר ליה חמי לך תלתא רחמין ואבקרא קומיהון קפודקאי דצפורין שאלין לר' אמי בגין דלית לאלין עמא רחים ולא שאיל שלם איך צורבאי איעבד אמר ליה כד תחמוון רגליא צללא תהוון מפקי לה לשוקא ומבקרין ליה וחזרין וזכין ביה. ופירש רבינו שמשון ז"ל, שיש בני אדם כשמפקירין בפניהם פירות שביעית קופצין וזוכין בכל ואין בעלים יכולים לכנוס לביתם, ולכך הורה ר' יאשיה לר' יצחק שיראה ג' מאוהביו ויפקיר בפניהם ולא בפני כל אדם, פירוש קפודקאי דצפורי הם בני אדם קפדנין, דמתוך קפדנותם אין להם אוהב ולא שואל בשלומם, והורה להם ר' אמי כשיראו השוק פנוי מבני אדם יפקירו ואח"כ יזכו, ע"כ פירושו. ואבקרא כמו ואפקרא. והא דבעינן שלשה משום דהפקר בשלשה, כדאיתא במסכת נדרים פרק אין בין ובפ"ק דסנהדרין כדי שיהיה אחד זוכה ושנים עדים.

עולה מן הדברים שפרי שבא ליד אוצר בית דין בין אם הוא ביד האוצר או שיצא ממנו ליד המקבלים אין לבער אותו ולהפקירו. פרי זה בעצם כניסתו ליד בית דין הם זכו עבור הכלל מפני שהם כיד עניים. פרי זה מותר לאוספו כדרך הבודרים, וכן לגבי עיבודו יכול לעשות בכמויות גדולות (חזו"א עפ"י הרמב"ן), וכן מותר לבית דין לשומרו (רשב"ש).

לעומת זאת פרי שלקטוהו אסור ללקוט כדרך המלקטים ואף לעבדו בכמויות גדולות ואף אסור לשומרו ובהגיע זמן הביעור צריך להפקירו, ואם הוא צריך אותו לאכילתו יכול לזכות בו או ע"י הפקרה לפני אוהביו או ע"י הפקרה בזמן שאין אנשים בשוק.

ו. אוצר בית דין בעלות פרטית או ציבורית

וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' צב, ח):

אבל מצא (=הכותב אליו) ברמב"ן, דחילק בין מי שליטת מן ההפקר, דלא פטור מביעור, ובין אוצר ב"ד, דפטור מביעור לכ"ע, אף דהר"ש סירלאיין חולק על הרמב"ן אף בזה, אבל בירושלמי (בסופ"ט דשביעית) משמע דפטור, ועיי"ש בפני משה.

הגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא, יז) הסתפק בשאלת מה שהיה ביד האוצר וחולק לאנשים האם חייב בביעור וכתב:

אך אעפ"כ מסופקני דאולי יש מקום לומר דמה שבית דין מחלק לכל אחד ואחד כפי צרכו דאפי' מה שמחלקים הרבה זמן לפני הביעור מ"מ אפשר דהרי זה חשיב כמזון של ג' סעודות שמחלקים סמוך לזמן הביעור לשכניו וקרוביו ולעניים, דאף שהם זוכים בזה לעצמם ואין זה הפקר, אפי"ה הם פטורים מביעור, וה"נ גם בחלוקת בית דין כיון שזה ניתן ע"י בית דין למאכל ולא לעכב לזמן מרובה אפשר דפטור.

ונלענ"ד שסבר שאוצר בית דין הוא כבעלות פרטית ולכן פירות שהיו ביד בית דין צריך לבערם. אולם מדברי הרמב"ן לא משמע הכי. שכתב: "ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן". הרמב"ן מבין את המצאותם ביד בית דין כביעור מן הבית ולכן עניים ועשירים מותרים לאוכלם לאחר זמן הביעור. ועי' בשו"ת מנחת שלמה (תניינא, סי' קכג ד"ה וגם נלענ"ד) שחזר בו מחלק מהבנותיו באוצר בית דין.

ז. פירות שנקנו מאוצר בית דין אינם צריכים ביעור

בספר 'התורה והארץ' (ח"ח) כתב הרב יואל פרידמן (עמ' 148-138) מאמר להוכיח שפירות שיצאו מיד האוצר וחולקו לאנשים והגיע זמן הביעור חייב כל אחד לבער ולהפקיר, ורק אם שהו באוצר בזמן הביעור נפטרו מהביעור. אין לסברתו ראיה ברורה מדברי התוספתא, והרמב"ן כתב להיפך שכיון ששלוחי בית דין הם המטפלים בפירות הם פטורים לגמרי מביעור מכיון שהשוו בהם עשיר ועני. ולפי הסברנו לעיל (אות ג) במהות אוצר בית דין לפי הרמב"ן נראה שאין הדברים נכונים.

בדברי לעיל זכיתי לכוון לדברי הראשל"צ, הרה"ר לישראל הרב שלמה עמאר הי"ו בספרו כרם שלמה (דיני שביעית סי' ו' אות' ה, ו). והביא ראיה מדברי המשנת יוסף על שביעית (פ"ט מ"ח ד"ה גם המנהג, עמ' פז) שכתב:
 וכהיום לא מזדמן לכל אחד לקיים מצות ביעור, לפי שכמעט כל הפירות הן ברשות אוצר בית דין ומה שבאוצר בית דין הרי הוא כמבוער כהרמב"ן ז"ל הנ"ל.

יש להוסיף כי בהכרעה זו שפירות אוצר בית דין אינם צריכים הפקר יש תיקון לכמה בעיות הנוצרות מהפקר זה.

ראשית, חנויות גדולות שברשותם כמויות גדולות מאד של יין ומיץ ענבים של אוצר בית דין מה יעשו בערב פסח, וכי יוציאו משטחי ארגזים לרחובות ויפקירום, וכי אף אחד לא יטלם? וכן לגבי יקבים וכד', הרי הם רק מוכרים כשלוחי בית דין וא"כ מדוע תהא עליהם חובת הפקר?

ועוד, רוב הציבור אינו מבין שההפקר של הקונים מאוצר בית דין הוא לצאת י"ח המצוה אבל בכוונתם לזכות בהם שוב, ורבים מאלה שאינם מבינים נוטלים לעצמם כמויות גדולות. והרי המפקיר שילם עבורם, ואם היה יודע שהוא קונה עבור פלוני שנטל ארגז לא היה קונה², ובכך מחריבים פרנסתם של המגדלים שלא ימצאו קונים ליין שביעית. והמגדלים שעמלו והוציאו מכספם עבור הציבור כשלוחי ציבור לא יקבלו את השקעתם.

ועוד אף אם הקונה הפקיר יין של אוצר בית דין הרי את הבקבוקים והאריזה הוא קנה בכסף מלא ואינו צריך להפקיר, וכי כיצד הזוכים זוכים בכליו של מפקיר, ואם נאמר שחייב להפקיר אף את הבקבוקים - זו מניין? מאידך הפקרה בכליו של מפקיר אינה הפקרה. כיון שלא הוציאם מרשותו.

2. ועי' במאמרו של הרב מאיר בראלי ב'המעין' (ניסן תשס"ט) שהביא מקורות הלכתיים שיש בזכיה בהפקר מעין זה - מעין גזל. והביא מספר 'אורחות רבינו' ועל הגר"י קנייבסקי זצ"ל 'הסטייפלר' שכעס מאד על הזוכים מהפקר של ביעור שביעית. וכן עי' מחנה אפרים הל' זכיה מהפקר (סוף סימן ב).

מסקנה

נלענ"ד שבימינו שאנו סומכים על שיטת הרמב"ן, הר"ש והרשב"ש, והאחרונים:
החזו"א, המנח"י, משנת יוסף וכרם שלמה אין צריכים להפקיר מה שבאוצר בית
דין או שנקנה מיד אוצר בית דין.

